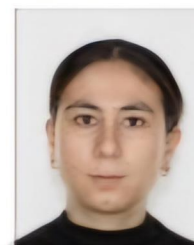

MANG'IT AMIRLARI DAVRIDA MADRASALAR

Elmurodova Nigora Jobir qizi

Buxoro davlat universiteti Tarix va yuridik fakulteti, Arxeologiya
va Buxoro tarixi tayanch doktorantiМЕДРЕСЕ ВО ВРЕМЕНА МАНГИТСКИХ
ЭМИРОВ

Эльмуродова Нигора Джабировна

Бухарский государственный университет, историко-юридический
факультет, базовый докторант по археологии и истории Бухары

[https://orcid.org/
0009-0002-2898-5879](https://orcid.org/0009-0002-2898-5879)

[Elmurodovanigora96
@gmail.com](mailto:Elmurodovanigora96@gmail.com)

+998906358101

MADRASAHS DURING THE TIME OF THE
MANGHIT EMIRS

Nigora Daughter of Jobir Elmurodova

Bukhara State University Faculty of history and law, base doctoral
student of Archaeology and history of Bukhara

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro amirligi mang'it
hukmdorlarining ilm-fan va madrasalar faoliyatining rivoji uchun amalga
oshirgan ishlari to'g'risida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: madrasa, ta'lim, Buxoro amirligi, maktab, Sadriddin
Ayniy, Fitrat, hujra, mudarris, talaba, vaqfona, amir Shohmurod, Amir
Haydar, qozikalon.

Аннотация: В данной статье представлена информация о работе, проделанной правителями
Бухарского эмирата по развитию науки и медресе.

Ключевые слова: медресе, образование, Бухарский эмират, школа, Садриддин Айний, Фитрат,
худжра, мударрис, ученик, вакфнама, Амир Шохмурод, Амир Хайдар, Козикалон.

Abstract: This article provides information about the work done by the rulers of Bukhara Emirate for
the development of science and madrasahs.

Key words: : madrasah, education, Bukhara Emirate, school, Sadriddin Ainiy, Fitrat, hujra, mudarris,
student, waqfona, Amir Shohmurod, Amir Haydar, kozikalon.

KIRISH

Buxoro zamini musulmon sharqidagi eng
yirik ilmiy-madaniy markaz sifatida tarixda chuqur iz
qoldirgan. Bu hududda turli xildagi olim-u
ulamolarning yetishib chiqqanligi buni isbotlaydi.
Buxoro islom madaniyatining yoyilishida ham
alohida ahamiyatga molik shaharlardan biridir.
Shahar o'zining ko'plab ilm dargohlari, madrasalar
va kutubxonalar bilan shuhrat qozongan. Ilm olish
maqсадida turli hududlardan asrlar davomida ilmu
toliblar bu shaharda yashab ketganlar. Aynan shu
sababdan Buxoro amirlari poytaxtning ilmiy
salohiyatini yuksaltirish va O'rta Osiyoda ilmiy
jihaddan nufuzi baland shahar maqomida saqlab
qolish uchun ta'lim tizimini takomilllashtirishga
e'tibor berganlar. Birqancha maktablar, madrasalar

bunyod ettirganlar. Vaqf ta'minoti masalasida
islohotlar o'tkazib turganlar. Buxoro madrasalari
xususida turli xil tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lib,
ushbu maqolada biz Buxoro amirlarining madrasalar
faoliyati uchun qilgan ishlari to'g'risida so'z
yuritmoqchimiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA
METODOLOGIYA

Muammoning o'rganilganlik darajasini tahlil
etar ekanmiz, mazkur masalaga bag'ishlab mahalliy
va xorijiy tarixchilar ko'plab ilmiy izlanishlar amalga
oshirganini ko'rishimiz mumkin. Jumladan,
A.Jumanazar, F.Bobojonova, Q.Rajabov,
T.Muhamedov, H.To'rayev kabi mahalliy
olimlarimiz Buxoro amirligida ta'lim tizimi va
madrasalar faoliyati haqida ilmiy ma'lumotlar

berganlar. Jadid marifatparvarlari bo'lmish Abduraf Fitrat, Mahmudxo'ja Behbudiy, Sadridin Ayniyalar bevosita o'z asarlarida amirlik tarixi va madrasalar faoliyati haqida yozib qoldirganlar.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'zbek davlatchiligi tarixida muhim o'rin tutgan mang'it urug'i hukmronlik qilgan Buxoro amirligida ham ilm-fanni rivojlantirish va ta'lim tizimini takomillashtirish muhim vazifalardan biri edi. Mang'it amirlari hisoblanmish Muhammad Rahimbiy va Donyolbiy davrida ta'lim tizimi Ashtarxoniyalar davridagidek edi. Mahmudxoja Behbudiyning yozishicha, Donyolbiy ta'lim sohasida ba'zi islohotlarga qo'l uradi. Jumladan, madrasalar faoliyati uchun vaqflar ajratadi. Ushbu vaqflardan tushgan daromadlar mudarrislariga maosh va talabalarga nafaqa sifatida berilgan [4:34].

Mang'it xonadonining yorqin namoyondalari hisoblanmish Amir Shohmurod va uning vorisi Amir Haydar Amir mamlakatda ta'lim tizimining barqarorlashuvi uchun qator muhim tadbirlarni amalga oshirganlar. Haydar ta'lim tizimining uzviylikini ta'minlash maqsadida oliy madrasalardagi o'quv jarayoni va mudarrislar faoliyatini o'z nazorati ostiga oladi.

Amir Shohmurodning ta'lim tizimidagi ijobiy ishlari quyidagilar edi:

1. Birqancha madrasalar jumladan, Shayboniyxon va Xoja Ahror Valiy madrasalarini qayta tiklaydi;
2. Uning hukmronligi davrida Ernazar elchi, Xalifa Xudoydod, Muhammadamin to'pchiboshi, Nazarak va Rahmonquli kabi yangi madrasalar bunyod etiladi. G'uzor shahrida ham madrasa va masjid qurdiradi. O'z nomi bilan madrasa bunyod ettiradi;
3. Madrasa talabalariga nafaqa to'lash tartibini joriy ettirgan;
4. Vaqf mulklarini tartibga keltirib, masjidlarda yangi imom va muazzinlar, madrasalarda mudarrislar, ziyoratgohlarga shayxlar tayinlaydi va ular ustidan nazoratni o'z qo'lga oladi;
5. Amir Buxoro amirligining madrasalarida islom fiqhshunosligi murabbiysi sifatida faoliyat yuritgan.

Tarixchilardan Sadridin Ayniy o'zining esdaliklarida Amir Shohmurodning madrasa hujralarini ta'mirlash to'g'risidagi farmoni haqida to'xtalib o'tib quyidagilarni yozadi: "Har bir talaba

madrasa hujralaridan birini o'z xarji va mehnati bilan obod qilib, unga kirib o'tirsa, hujra u talabaniki bo'ladi va qachonki talaba hujrani tark etmoqchi bo'lsa, hujrani tuzatishga sarf qilgan mablag'larini boshqa bir talabadan olib, hujrani uning nomiga o'tkazishi mumkin. Bu tadbir yaxshi natija berib, Buxoro va Samarqand madrasalarining hujralari ikki-uch yilda obod bo'lib, bir qancha yillar madrasa hujralarining talabadan talabaga o'tishi, tuzatishga sarf bo'lgan haqiqiy mablag'ning "oldi-sotdi"si bo'lar va talaba bo'lmagan kishi, bunday turar joyga yaqinlashmas edi", - deb yozadi [9:160]. Bu tadbir orqali bevosita madrasalarning doimiy ta'mirda bo'lishini va talab darajasida bo'lishini va ta'lim olishga kelgan talabalarining yashash joyi bilan ta'minlangan.

Amir Shohmurodning vorisi bo'lmish Amir Haydar davrida ham ilm-fan va ta'limga alohida e'tibor qaratildi. U ta'lim tizimida uzviylikni ta'minlash maqsadida oliy madrasalardagi o'quv jarayonlari va muallimlar faoliyatini o'z nazoratiga oldi. Rus tarixchisi A.Semyonov fikriga ko'ra Amir Haydar Ilohiyot fanlarining bilimdoni bo'lgan va bu sohaga juda qiziqqan. Amir Buxoro Arkidagi saroy masjidi qoshida madrasa qurdirgan va o'zi shu madrasada mudarrislik qilgan [7:59].

Amir Haydar hukmronligi davrida maktab ta'limi ham isloh qilindi. Dastavval 1803-1804-yillardagi ta'lim islohotiga ko'ra, amirlikdagi barcha fuqarolar uchun zaruriy umumiy ta'lim joriy etildi. Tog'li hududlar aholisi uchun esa davlat hisobidan maktablar qurilib, poytaxtdan mudarrislar, darslik va o'quv qurollari jo'natildi. Muallim va amaldorlar faoliyatini nazorat qilish uchun esa beklklarga maxsus vakil jo'natildi. Bu haqida T.Muhamedovning "Savod tarixiga oid hujjat" maqolasida aytib o'tilgan. [6:156-157]

Sadridin Ayniyning yozishicha, Amir Haydar davrida madrasalar ulamolarga topshirilgan. Ulamolalar esa madrasa hujralarini ba'zi o'quvchilarga hadya tariqasida berganlar. Bundan foydalangan talabalar madrasa hujralaridan chiqib ketishidan oldin boshqa bir talabaga pul evaziga sotgan. Amir Nasrullo davridan bu odatiy holga aylangan. Keyinchalik esa mana shu oldi-sotdi tufayli kambag'al talabalar oliy madrasalar hujralarida joylasha olmaganlar [2:12].

Buxoro amirlari orasida o'zining nihoyatda qattiqqo'lligi bilan shuhrat qozongan amir

Nasrulloxon (1827-1860) ham ta'lim va madaniy sohada ba'zi islohotlar o'tkazgan. U xuddi otabobosi singari ilm-fan sohasiga homiylik qilib, atrofida ilm va san'at ahlini yig'ishga harakat qilgan. Amir davrida madrasalarda dars kunlarini ko'paytirishga urinishlar bo'lganligi manbalarda qayd etilgan. Amir Nasrulloxon maktablar va madrasalar faoliyatini rivojlantirish maqsadida masjidlar yonidagi maktablarni ta'mirlatib, poytaxtda madrasalar bunyod ettiradi. Jumladan, Badriddin, Yoshi Uzoqbek, Ahmadjon po'stindo'z, Mulla Solih, Modarixon Xo'rd madrasalari Amir Nasrulloxon davrida qurilgan. [3;209,252,204,373,368]. Ammo Amir Nasrulloh ko'plab tarixiy manbalarda salbiy qiyofada ko'rsatilgan. Jumladan, Abdurauf Fitrat Nasrulloxonning Qo'qonga yurish qilganida va'dasiga vafu qilmaganini, turli xil fitnalalar bilan o'z yaqinlarini o'ldirib yuborganini yozadi [8;39]. Shunga qaramay, hukmdorning ilm-fanga homiylik qilganini qator manbalar isbotlab turibdi.

Nasrulloh vafotidan so'ng uning o'g'li Amir Muzaffar taxtni egallaydi. Amir Muzaffar (1860-1885) davrida Amir Muzaffar madrasasi, Abdulkarimboy Attor madrasasi va Abdurahmonboy madrasalari qurilgan [3;152,169,189].

1885-yilda taxtga kelgan Amir Abdulahad davrini tarixchilar mamlakat tanazzuli davri sifatida qayd etganlar [10;123]. Tarixchi Mirzo Salimbek Abdulahad shaxsini maqtab uni rahmdil va saxiy kishi sifatida ta'riflaydi. [5;44]. Aynan Amir Abdulahadning davriga kelib mamlakat ziyofilari orasida jadidchilik g'oyalari kuchaydi. Amir

Abdulahadning vorisi amir Olimxon (1910-1920) davrida Dorul-ilm nomli madrasa qurdirilib, ushbu madrasada talabalarning sarf xarajatlari amir tomonidan yetkazib berilgan. Abdurauf Fitrat bu davrda Buxoroda 200ga yaqin madrasa faoliyat yuritganini aytib o'tadi [1;10].

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, mang'it amirlari ilm-fan va maorif sohasi, madrasalar va ularning faoliyatiga davlat siyosatining muhim bir bo'lagi sifatida qaraganlar. Madrasalarda vaqf mulklarini taqsimlash, mudarrislarini tayinlash, talabalarni imtihon qilish ham hukmdorlar nazaridan chetda qolmagan. Madrasalar faoliyatida ko'proq diniy fanlar, falsafa va tarix fanlariga e'tibor qaratildi. Aniq va tabiiy fanlarga esa o'rta asr olimlari faoliyati va ilmiy bazasiga tayanilgan holda o'qitildi. Bu esa keyinchalik mamlakat taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurauf Fitrat. Хинд сайёхнинг кюссаси. «Шарк юлдузи» журнали 1991 йил, 8-сон
2. Айний С. Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар. Москва: СССР халқларининг марказий нашриёти, 1926.
3. Жуманазар А. Бухоро таълим тизими тарихи. Тошкент: Akademnashr, 2017. – 592 б.
4. Маҳмудхо'жа Behbudiy. Amir Doniyolbiyning qabrdan yozmish maktubi. // Sho'ro, 1912 №23.
5. Мирза Салимбек. Тарих-и Салими (Источник по истории Бухарского эмирата). Ташкент: Академия. 2009.

